

IN MEMORIAM HONOREMQUE IOANNAE RYBOWSKA (1963–2023)

Szanowni Autorzy i Czytelnicy XXVIII tomu,
ponieważ tegoroczne *Collectanea Philologica* zostały poświęcone pamięci dr hab. Joanny Rybowskiej, poproszono mnie o opracowanie Jej życiorysu. Zgodziłam się bez chwili namysłu, bez wahania – przecież to ostatni dar dla Joanny. Wtedy jednak nie przypuszczałam, jak ciężko będzie mi pisać wspomnienia o Joasi bez możliwości dopytania o pewne szczegóły z Jej życia, jak ciężko będzie mi pisać o Niej w czasie przeszłym ze świadomością, że przyszłość już o nic nie wzbogaci tych wspomnień. Prześledziłam w pamięci te czterdzieści lat, przez które Joanna była częścią Katedry, wpisywała się w jej historię i tę historię tworzyła – od studiów aż po ostatnie wystąpienie, aż po ostatni napisany artykuł, aż po ostatek zajęcia ze studentami. Krótkie ze swej natury kondolencje podkreślały, że odeszła wybitna specjalistka z zakresu literaturoznawstwa i religioznawstwa greckiego, doskonała dydaktyczka, łacinniczka angażująca się w działalność organizacji walczących o należne miejsce kultury antycznej w dzisiejszym systemie kształcenia, perfekcyjna organizatorka konferencji i sesji naukowych, wieloletnia prezes Koła Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Filologicznego.

Dr hab. Joanna Rybowska urodziła się 18 sierpnia 1963 roku w Złotoryi. Pasję do języków i kultury antycznej zaszczerpiła w niej nauczycielka łaciny w czasach licealnych. Pod jej wpływem rozpoczęła studia w Katedrze Filologii Klasycznej w roku 1983. Kilkakrotnie uczestniczyła w obozach epigraficznych organizowanych przez Instytut Historii UŁ we współpracy z KFK. Podczas tych letnich wyjazdów archiwizowano inskrypcje łacińskie znajdujące się przede wszystkim na terenie obiektów sakralnych. Była także autorką wystąpień prezentowanych podczas konferencji studenckich podsumowujących tę letnią współpracę historyków i filologów klasycznych. Na początku czwartego roku studiów Joanna podjęła pierwszą ważną w swoim życiu badawczą decyzję związaną z tematyką *magisterium*. Musiała wybrać, która literatura, a zatem *eo ipso*: która kultura stanie się

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Received: 05.07.2025. Verified: 07.07.2025. Revised: 08.07.2025. Accepted: 09.07.2025.

obszarem Jej zainteresowań – grecka czy rzymska? Filolog klasyczny ceni i szanuje zarówno kulturę Grecji, jak i Rzymu, ale swoje sercae oddaje tylko jednej z nich. Joanna wybrała cywilizację Hellenów. Pracę magisterską, zatytułowaną *Mit prometejski w literaturze greckiej okresu archaicznego i klasycznego*, napisała pod kierunkiem pani prof. dr hab. Anny Marii Komornickiej, swojej filologicznej Mistrzyni, którą darzyła ogromnym szacunkiem i głębokim podziwem dla Jej naukowych osiągnięć i kultury osobistej. Sama Joanna tak pisała o pani profesor:

Swoich studentów ceniła i traktowała jako garstkę wybranych, którzy w dobie atomu potrafili zwrócić wzrok ku odległej przeszłości, aby tym lepiej zrozumieć to, co jest, było i będzie. [...] Imponowała nam Jej akrybia wykazywana przy pracy nad tekstem, umiejętność postrzegania wpływów literatury i kultury antycznej na kulturę światową, śledzenie nie tylko zależności, ale i ewolucji idei, jaka dokonywała się na przełomie wieków¹.

Dr hab. Joanna Rybowska skończyła filologię klasyczną w 1989 roku. Po rocznej pracy jako bibliotekarka w Dziale Gromadzenia Zbiorów Zagranicznych BUŁ, na pięć lat przejęła kuratelę nad biblioteką KFK. Joanna szanowała i kochała książki, więc funkcję, którą objęła, pełniła tak, jakby powierzono Jej największy dla filologa skarb. Gdy nadszedł czas przeprowadzki Katedry z ulicy Narutowicza do siedziby przy ulicy Wólczańskiej, Joanna osobiście pieczołowicie pakowała każdy egzemplarz księgozbioru do skrzyń i wypakowywała na nowym miejscu. Kiedy Katedra znajdowała się przy ulicy Wólczańskiej, władała swoim małym bibliotecznym królestwem, które mieściło się na parterze budynku. Dodatkowo uczyła na pół etatu języka łacińskiego w XXXII Liceum Ogólnokształcącym (1990-92) i w Wojskowej Akademii Medycznej (1990-1995).

Rok 1995 przyniósł dużą zmianę w życiu Joanny, gdyż dostała się na studia doktoranckie. Przygotowując się do nich musiała zdecydować, który z obszarów badawczych kultury greckiej wybierze jako tematykę dla swojej dysertacji. Tymi słowami motywowała swój wybór:

Od ukończenia studiów moje zainteresowania badawcze koncentrują się wokół dwóch zasadniczych obszarów: kultury i religii starożytnych Greków. Obie dziedziny wymagają interdyscyplinarnego podejścia do badań, w których uwzględniane są wszystkie zachowane starożytne źródła zarówno literackie, jak i archeologiczne. Dla obu tych obszarów duże znaczenie mają również badania językoznawcze. Podstawowy warsztat naukowy zawdzięczałam w dużym stopniu mojej *Alma Mater*, w której przekazywano studentom wiedzę nie tylko z zakresu literaturoznawstwa, ale również religioznawstwa i językoznawstwa porównawczego oraz indoeuropeistyki [...]².

Joanna wybrała więc niezwykle trudną, ale ogromnie ciekawą dziedzinę badań, jaką jest religioznawstwo. Poszła drogą wskazywaną studentom KFK przez

¹ J. Rybowska, A. Maciejewska. (1995). Φίλον Δῶρον. *Collectanea Philologica* II. In honorem Annae Mariae Komornicka. 19.

² Dokumenty habilitacyjne. Autoreferat dr Joanny Rybowskiej, s. 6-7.

pana profesora Ignacego R. Dankę, który swoje wykłady językoznawcze poszerzał o wiadomości z zakresu szeroko pojętej kultury starożytnej, w tym przede wszystkim religii. Pan Profesor objął naukową opieką doktorat Joanny.

Rozpoczęte w 1995 roku studia doktoranckie Joanna ukończyła w roku 2000. Otrzymała tytuł doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy pt. *Mit i kult Dionizosa w literaturze greckiej*. Jeszcze na trzy lata wróciła do swego bibliotecznego królestwa (2000–2003), aż w roku 2003 została adiunktem w Katedrze Filologii Klasycznej.

Książka pt. *Zbożność i bezbożność w kulturze Greków* i liczne artykuły pozwoliły jej uzyskać w roku 2019 stopień doktora habilitowanego. Trzeba tu nadmienić, że przygotowanie tej rozprawy łączyła Joanna z innymi obowiązkami: pracą dydaktyczną, naukową i organizacyjną.

Dr hab. Joanna Rybowska pozostawiła po sobie dwie książki i wiele artykułów naukowych oraz popularyzatorskich. Pierwszą z nich, zatytułowaną *Dionizos. Agathos Daimon* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Łódź–Kraków 2014), poświęciła prezentacji archetypicznych funkcji Dionizosa, archaicznych form oddawania mu czci, zmianom, którym one podlegały i roli tego bóstwa w religii greckiej. Druga z Jej rozpraw pt. *Zbożność i bezbożność w kulturze Greków* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017) dotyczyła ważnych pojęć prawno-sakralnych w kulturze greckiej, ich roli w codziennym życiu Hellenów i praktycznego ich znaczenia w sakralnej relacji pomiędzy człowiekiem i bóstwem. Dr hab. Joanna Rybowska w ten sposób prezentowała założenia swojej monografii:

Monografia poświęcona została miejscu i znaczeniu religii w kulturze Greków; jest analizą różnorodnych świadectw, ukazujących wzajemną relację pomiędzy ludźmi i bogami. [...] Tak ujęty temat sprawia, że ma ona charakter interdyscyplinarny; poruszane w niej zagadnienia dotyczą różnych obszarów badawczych – od filologii klasycznej poczynając, poprzez religioznawstwo, archeologię, kulturoznawstwo, filozofię starożytną, zagadnienia prawne i antropologiczne³. [...] Już sam tytuł książki, *Zbożność i bezbożność w kulturze Greków*, określa mój sposób widzenia i pisania o wierzeniach Hellenów. Takie ujęcie tematu uznaję za słuszne z jednego zasadniczego powodu, mianowicie, że „służba dla bogów” – jak określali swe powinności względem nieśmiertelnych sami Grecy – była jednym z najważniejszych elementów tak życia prywatnego, społecznego, jak i kulturalnego w starożytnej Helladzie. Przystępując do badań nad interesującym mnie zagadnieniem nie kierowałam się żadną z góry przyjętą tezą, dopiero podczas analizy zachowanych źródeł oraz po zapoznaniu się z olbrzymią literaturą przedmiotu, która dotyczyła różnych aspektów zarówno religii, jak i kultury Grecji, zrodziła się koncepcja zaprezentowania interesującego mnie tematu⁴.

Ta książka dr hab. Joanny Rybowskiej uzupełniła lukę w polskiej literaturze naukowej omawiającej praktyczny wymiar norm prawno-religijnych akceptowanych przez Greków i wymagających tej akceptacji od wszystkich obywateli

³ *Ibid.*, s. 2.

⁴ *Ibid.*, s. 6.

greckiej *polis*. Za obie książki dr hab. Joanna Rybowska otrzymała nagrodę Pana Rektora UŁ.

Artykuły naukowe dr hab. Joanny Rybowskiej koncentrowały się wokół kilku zagadnień badawczych, w tym między innymi: kultu Dionizosa w starożytnej Grecji, wyobrażeń Hellenów o świecie podziemnym i ich rytuałów związanych ze śmiercią, roli i znaczenia kobiet w starożytnych Atenach oraz postaci bogini Hekate.

Dorobek naukowy dr hab. Joanny Rybowskiej uzupełniają liczne referaty wygłoszone podczas konferencji krajowych i międzynarodowych, sesji naukowych, zebrań PTF-u. Pod Jej kierunkiem powstawały prace licencjackie i magisterskie, z których jedna została opublikowana.

Wielokrotnie współredagowała czasopisma i monografie naukowe, współorganizowała konferencje i sesje naukowe. Była pomysłodawczynią i koordynatorką wykładu monograficznego *Gyne, femina, mulier. Postać kobiety w kulturze europejskiej od starożytności do epoki Renesansu*. Wykład ten zaszczytli swoimi odczytami badacze z całej Polski – w roku akademickim 2010/2011 zaprezentowali 28 odczytów.

Aktywność naukową i dydaktyczną Joanny dopełniała Jej działalność w organizacjach naukowych, przede wszystkim w Polskim Towarzystwie Filologicznym, do którego została przyjęta tuż po zakończeniu studiów. Od 1995 do 2002 roku była skarbnikiem Koła Łódzkiego PTF. W roku 2002 została wybrana prezeską Koła i pełniła tę funkcję do roku 2011 oraz ponownie w latach 2015–2023. Traktowała ją jak ważną powinność podtrzymania i kontynuowania tradycji antycznych w Łodzi i okręgu łódzkim. W okresie prezesury Joanny odbyło się ponad sto zebrań, podczas których wynikami swoich badań dzielili się naukowcy polscy i zagraniczni. Koło Łódzkie PTF zorganizowało pięć konferencji naukowych, w tym dwie międzynarodowe, 15 konkursów dla młodzieży licealnej i sześć dla uczniów gimnazjum z województwa łódzkiego. Joanna była także współautorką artykułów opisujących działalność Koła Łódzkiego PTF od roku 1918 roku, aż do rozpoczęcia II Wojny Światowej oraz w latach 1945–1989. Z Jej inicjatywy Zarząd KŁ PTF podjął współpracę z Interdyscyplinarnym Zespołem Badawczym „Badania nad Kulturą Dawną”, powołanym w Warszawie, a współpraca ta zaowocowała wspólnie zorganizowanymi dwiema konferencjami i czterema sesjami naukowymi. Od 2016 dr hab. Joanna Rybowska należała do Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza Śródziemnego i Europy Południowo-Wschodniej im. Prof. Waldemara Cerana (*Ceraneum*).

Joanna nie uchylała się także od miłej dla filologa klasycznego powinności, jaką było propagowanie wiedzy o starożytności, peregrynując z wykładami do szkół gimnazjalnych i średnich oraz podejmując gości Pikniku Wiedzy i Nauki oraz Festiwalu Nauki, Techniki i Sztuki, organizowanych przez UŁ. Współorganizowała dla licealistów województwa łódzkiego konkursy: recytatorskie, fotograficzny (np. „Motywy antyczne w architekturze Łodzi”) oraz wiedzy z zakresu antyku (np. „Sapere aude. Na tropach antyku”).

Bogata i różnorodna działalność naukowa Joanny była dla Niej podróżą, dzięki której odkrywała nowe treści i znaczenia. Ich ślad pozostawiła w swoich publikacjach oraz wdzięcznej pamięci czytelników.

Idaliana Kaczor
e-mail: idaliana.kaczor@uni.lodz.pl

Wybrane publikacje dr hab. Joanny Rybowskiej

Monografie

- (2014). *Dionizos. Agathos Daimon*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Kraków: Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec.
- (2017). *Zbożność i bezbożność w kulturze Greków*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Artykuły

- (2000). *Mykeńskie świadectwa potwierdzające obecność boga Dionizosa na obraszach Grecji w II tysiącleciu p.n.e.* W: J. Axer (red.). *Acta Societatis Philologiae Polonorum*. Vol. VI: *Grecja mykeńska a Grecja klasyczna*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. 17–24.
- (2003). Hymn orficki 44 do Semele. *Collectanea Philologica* VI. 131–137.
- (2004). Maski Bakchantek. *Collectanea Philologica* VIII. 43–58.
- (2006). Obłąskawienie mocy, czyli racjonalizm Greków w irracjonalnym stosunku człowieka do bogów (na przykładzie Dionizosa i jego dytyrambów). *Collectanea Philologica* IX. 123–148.
- (2008). Dionizos Kissos. *Collectanea Philologica* XI. 20–34.
- (2008). Od „nymphē” do „gynē”: kobieta ateńska pod czujnym okiem gynaikonomoi. Pars prima. *Collectanea Philologica* XIII. 29–38.
- (2009). *Wyspy szczęśliwe – miejsce, gdzie czas nie istnieje*. W: J. Czerwińska, I. Kaczor, M. Koźluk, A. Lenartowicz, J. Rybowska (red.). *Kategorie i funkcje czasu w ujęciu starożytnych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 89–105.
- (2011). Hymn orficki 77 do Mnemosyne. *Nowy Filomata* 1. 28.
- (2012). *Anzelm z Besate, Rhetorimachia*. W: E. Jung (red.). *Antologia tekstów filozoficznych i teologicznych III-IX w.* Kraków: Wydawnictwo WAM. 279–288.
- (2012). *Izydor z Sewilli, księgi początków albo badań nad pochodzeniem i pokrewieństwem wyrazów. O definicji filozofii. O matematyce. O okresach ludzkiego życia*. W: E. Jung (red.). *Antologia tekstów filozoficznych i teologicznych III-IX w.* Kraków: Wydawnictwo WAM. 76–85.
- (2013). *Magiczne lekarstwa na miłość w antyku – rozczarowania i pomyłki*. W: M. Pawłowska, T. Wysobłocki (red.). *Pharmacopea. Uzależnienia, obsesje, konflikty*. Acta Universitatis Wratislaviensis nr 3475. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. 11–18.
- (2013). Miłosne poznanie jako widzenie, czyli ophthalmoi Sybaryty i Ascety. *Collectanea Philologica* XVI. 35–49.
- (2013). *Na skraju wód i dróg – Pamięci i Zapomnienia*. W: W.K. Pietrzak, K.A. Kula (red.). *Pamięć i Zapomnienie*. Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Romanica 8. Łódź: Wydawnictwo LEKSEM. 5–17.
- (2014). Agraphoi nomoi – prawa bogów w Państwie Platona. *Studia Classica et Neolatina* XI. 9–22.

- (2015). *Hekate – bogini o wielu twarzach*. W: J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski (red.). *Czary, alchemia, opętanie w kulturze na przestrzeni stuleci. Studia przypadków*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. 53–68.
- (2015). *Od starożytnych opowieści o boskim mistrzu Pitagorasie do Pegma cum narrationibus philosophicis de Pierre'a Coustau*. W: J. Dimke-Kamola, A. Loba (red.). *Mistrzowie i uczniowie. Przekaz i dialog kulturowy w dawnych literaturach romańskich*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria Filologia Romańska nr 53. 19–33.
- (2017). Hermes Kyllenios w źródłach literackich i ikonograficznych. *Collectanea Philologica XX*. 37–51. [Współ. W. Jakubczyk].
- (2017). *Rola i społeczny status dziewczynek i kobiet w świetle ateńskich „obrzędów wchodzenia w dorosłość”*. W: M. Malinowska (red.). *Kobieta w kulturze i literaturze – od antyku po XXI wiek*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. 9–24.
- (2020). Magia i religia w świecie starożytnych Greków (zarys problematyki). *Collectanea Philologica XXIII*. 23–51.
- (2021). *Plutarch o miłości, przyjaźni i pożądaniu w związku małżeńskim*. W: J. Pietrzak-Thébault, B. Spieralska-Kasprzyk (red.). *Miłość, przyjaźń, pożądanie w dawnych literaturach romańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. 49–65.
- (2023). O Metamorfozach Owidiusza z Haarlemu. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae XXXIII/1*. 331–349.
- (2025). *The symbolism of vine in the culture of ancient Greeks*. W: J. Godlewicz-Adamiec, P. Piszczatowski (red.). *Culture – Environment – Society: Humanities and beyond*, Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht (BRILL Deutschland). 179–196.